

УДК 342.951:351/354

КОРЖ І.Ф., доктор юридичних наук, с.н.с., завідувач наукової лабораторії
НДІ інформатики і права НАПрН України

ДОСТУП ГРОМАДЯН ДО ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: МЕХАНІЗМИ ДОСТУПУ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

Анотація. В статті досліджується питання діяльності органів публічної влади щодо вироблення та реалізації правових засад та механізмів забезпечення громадян правовою інформацією в сучасних умовах. Розкриваються: види правових механізмів забезпечення даною інформацією; нинішній стан та ефективність цього забезпечення; існуючі практичні недоліки в діяльності органів публічної влади. Наводяться приклади відповідних негативних дій інституцій державної виконавчої влади щодо застосування європейських демократичних принципів залучення інституцій громадянського суспільства до управління державними справами в Україні.

Ключові слова: контроль, нормотворчість, права та інтереси громадян, правова інформація, публічна влада, управління державними справами.

Summary. This article explores the question of the activities of public authorities in the development and implementation of the legal framework and mechanisms for providing citizens with legal information in modern conditions. The following are disclosed: types of mechanisms for providing this information; the current state and effectiveness of this provision; existing practical shortcomings in the activities of public authorities. Examples are given of the corresponding negative actions of public authorities on the application of European democratic principles for attracting civil society institutions to the management of public affairs in Ukraine.

Keywords: control, rule-making, rights and interests of citizens, legal information, public authority, management of public affairs.

Аннотация. В статье исследуется вопрос деятельности органов публичной власти по выработке и реализации правовых основ и механизмов обеспечения граждан правовой информацией в современных условиях. Раскрываются: виды механизмов обеспечения данной информацией; нынешнее состояние и эффективность этого обеспечения; существующие практические недостатки в деятельности органов публичной власти. Приводятся примеры соответствующих негативных действий институтов государственной власти по применению европейских демократических принципов привлечения институтов гражданского общества к управлению государственными делами в Украине.

Ключевые слова: контроль, нормотворчество, права и интересы граждан, правовая информация, публичная власть, управление государственными делами.

Постановка проблеми. Процеси демократичних перетворень та реформування публічної влади в країні мають передбачати активну участь у здійсненні зазначеного інститутів громадянського суспільства. Зазначене потребує зміни суспільних відносин між органами публічної влади та громадськістю. В основу даних відносин мають лягти не відносини підпорядкування, а відносини діалогу і партнерства.

Така співпраця можлива за умови утворення конструктивних правових засад взаємовідносин між цими суб'єктами, вироблення дієвої системи заходів і механізмів взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, обміну інформацією та ефективного використання правової інформації як в інтересах інститутів громадянського суспільства при реалізації своїх прав та інтересів, здійснення контролю за публічною владою, так і в інтересах самої публічної влади.

Метою статті є аналіз стану функціонування правових засад та правових механізмів доступу громадян до правової інформації; визначення рівня ефективності їх функціонування; виявлення недоліків та напрацювання пропозицій щодо підвищення ефективності механізмів забезпечення доступу громадян до правової інформації.

Виклад основного матеріалу. У розвинутих, демократичних країнах світу забезпечення громадянам доступу до публічної інформації є основним індикатором відкритості публічної влади. У багатьох з цих країн вже давно існують спеціальні закони про вільний доступ до інформації. Вони багато в чому відрізняються один від одного, мають певні національні особливості, але в той самий час мають загальні для усіх критерії, такі як:

- загальносуспільне формування політичних засад в публічній владі;
- участь суспільства у формуванні засад встановлення відносин з іншими країнами;
- транспарентність у розслідуванні злочинів та здійсненні правосуддя;
- безпосередня участь громадськості у забезпеченні національної безпеки;
- гарантування недоторканності особистого життя громадян;
- збереження комерційної таємниці та інше.

Основоположним принципом у згаданих законах про вільний доступ до інформації є право особи мати вільний доступ до публічної інформації, хоча з неминучими винятками, які дозволяють органам публічної влади відмовляти в наданні такої інформації.

Питання доступу до правової інформації, як публічної інформації, в сучасному суспільстві виникло не спонтанно. Цьому передували його розгляд і прийняття відповідного рішення міжнародними організаціями, такими, як ООН та ЄС. Так, базуючись на Загальній декларації прав людини [1], проголошеній Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, яка мала на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав, Уряди держав-членів Ради Європи підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [2], ратифіковану Україною в 1997 році [3]. У статті 10 згаданої Конвенції мова йде про доступ до публічної інформації як права кожного та забороняється втручання органів державної влади в свободу отримання і передачі інформації та ідей за винятком випадків, коли заборона здійснюється в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Крім того, 18 червня 2009 року, у м. Тромсо (Норвегія) Рада Європи прийняла Конвенцію про доступ до офіційних документів [4]. Цей документ вперше вивів тему доступу до публічної інформації на такий високий рівень. Положення Конвенції наша країна враховувала, розробляючи проект Закону “Про доступ до публічної інформації”, який свого часу увійшов у десятку найкращих у світі і зараз перебуває в першій десятці європейських законів. З того часу Конвенція є відкритою для підписання усіма країнами Ради Європи але досі не набрала чинності – для цього потрібно, щоб Конвенцію ратифікували 10 країн. Україна підписала Конвенцію у квітні 2018 року і того ж року намагалась ратифікувати цей документ, проте для цього у парламенті не вистачило голосів і розуміння важливості такої ратифікації.

Відповідно до статті 57 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти,

що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними. Тобто, перед державою поставлено завдання виконати важливий обов'язок – забезпечити доведення до відома громадян змісту законів та інших нормативно-правових актів, що визначають їхні права і обов'язки. Це свідчить про те, що держава має бути готова забезпечити виконання та дотримання законних прав громадян. А показником реалізації зазначеного є наявність розвинутого громадянського суспільства, яке є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу.

Є очевидним, що утворення сильної держави неможливо без функціонування розвинутого громадянського суспільства, яке є дієвим чинником державотворення в умовах конструктивного та соціально-відповідального діалогу з публічною владою в межах правових рамок. Тому саме з метою забезпечення конституційного права громадян на доступ до правової інформації та створення належних умов користування чинними актами законодавства, на Міністерство юстиції України покладено функції офіційного видавця збірників актів законодавства України, а також їх оновлення. З цією метою були видані відповідні акти Президента України [5 – 7], що дозволило запровадити механізм офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, що їх приймають Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, забезпечити регулювання суспільних правовідносин на основі чинних актів, запобігти перекрученням їх змісту, визначення порядку набрання ними чинності, відповідно до статті 57, частин другої та п'ятої статті 94, частини другої статті 102 Конституції України.

Функції офіційного видавця збірників актів законодавства було покладено на Міністерство юстиції України. Для цього використовуються результати роботи по систематизації законодавства та веденню Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів. Водночас, динамічний розвиток законодавства в державі, великий обсяг змін та доповнень до чинних актів зумовили потребу у запровадженні нових засобів підтримки нормативно-правових актів у контрольному стані.

В “Офіційному віснику України” публікуються державною мовою закони України, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, що мають нормативний характер, акти Конституційного Суду України, нормативно-правові акти Національного банку України, міжнародні договори України, що набрали чинності, нормативні акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, зареєстровані Міністерством юстиції. Крім того, в бюлетені публікуються оголошення про відкриття провадження в адміністративній справі щодо оскарження нормативно-правового акта, резолютивні частини постанов суду про визнання нормативно-правового акта незаконним або таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, і про визнання його нечинним, рішення Європейського суду з прав людини, регуляторні акти, що не підлягають державній реєстрації в Мін'юсті. Тим самим громадяни України мають можливість отримати відповідну правову інформацію.

Постійний розвиток українського законодавства, регулярне внесення змін до нього потребує належної підтримки для тримання нормативно-правових актів у контрольному стані. Тому у відповідності до указів Президента України № 73 [5] та № 472 [8] Міністерством юстиції України здійснюється видання багатотомного офіційного збірника “Систематичне зібрання чинного законодавства України” та кодексів України. Даний збірник є єдиним в державі офіційним виданням такого формату. У Зібранні публікуються чинні акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету

Міністрів України, Конституційного Суду України, а також Національного банку України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади України, що зареєстровані в Міністерстві юстиції, а також нормативно-правові акти, які видані з часу прийняття Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 року).

В Україні здійснюється систематизація актів законодавства в електронному вигляді, тобто забезпечується формування Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів – автоматизованої системи збирання, накопичення та опрацювання актів законодавства. Реєстр – єдина державна офіційна електронна правова база даних нормативно-правових актів, яка створена на виконання Указу Президента України [9], ідентифікації та державного обліку нормативно-правових актів, створення фонду цих актів та підтримання їх у контрольному стані. Це – автоматизована система збирання, накопичення та опрацювання актів законодавства, яка складається з еталонного, страхового, робочого та інформаційного фондів.

До даного Реєстру включаються поточні нормативно-правові акти, нормативно-правові акти, видані починаючи з дня прийняття Акта проголошення незалежності України, нормативно-правові акти, видані до прийняття Акта проголошення незалежності України, які не втратили чинності та не суперечать законодавству України, а також тимчасові нормативно-правові акти з терміном дії один рік і більше та з терміном дії менше року в разі його продовження. До Реєстру включені закони України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, що мають нормативний характер, рішення і висновки Конституційного Суду України, міжнародні договори України, а також зареєстровані в Міністерстві юстиції нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та Національного банку.

Користувачами Реєстру можуть бути будь-які юридичні та фізичні особи, у яких виникла потреба в отриманні інформації з інформаційного фонду Реєстру і які звернулися до Адміністратора Реєстру з відповідним запитом за встановленою формою. Вони набувають статусу користувачів Реєстру після реєстрації їх Адміністратором обліку в порядку, встановленому Інструкцією. Інформація підлягає наданню на запит відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації” [10].

Починаючи з 2003 року кожна юридична чи фізична особа може отримати будь-який нормативно-правовий акт або витяг із нього у вигляді окремих розділів, глав або статей у контрольному стані чи в будь-якій попередній редакції. Їх можна отримати на папері, у вигляді комп’ютерного файлу або шляхом безпосереднього санкціонованого доступу до інформаційного фонду Реєстру. Інформація про Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів приведена на сайті [//www.reestrnpa.gov.ua](http://www.reestrnpa.gov.ua) [11].

Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів є довгостроковим проектом розвитку системи надання правової інформації в Україні. Функціонування даного Реєстру забезпечує офіційність, достовірність, контрольність, актуальність і повноту правової інформації, яка надається юридичним та фізичним особам, що позитивно впливає на підвищення правової свідомості та правової культури громадян.

Таким чином, українською державною владою зроблено немало для того, щоб українські громадяни мали реальний, дієвий доступ до правової інформації, яка створюється в Україні. Зазначене дає підстави стверджувати, що саме ефективні та стійкі механізми для побудови діалогу, проведення консультацій та співпраця між громадянським суспільством та органами влади на всіх рівнях, є тими важливими факторами, які надають можливість усім фізичним особам та суспільним групам брати участь у процесі прийняття демократичних рішень в державі. Саме ці механізми щодо

забезпечення активної участі громадськості у процесі прийняття публічною владою важливих рішень є тими формальними гарантіями, що відповідають стандартам Ради Європи.

В нинішніх умовах, тобто в умовах реформування влади і суспільства, відбувається процес зміни соціальних відносин між публічною владою і громадянським суспільством – з відносин підпорядкування на відносини діалогу і партнерства. Така співпраця має ґрунтуватися на конструктивних, функціональних засадах, що актуалізує потребу у виробленні дієвої системи заходів і механізмів взаємодії органів публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства з метою вдосконалення соціальної системи відповідно до публічних інтересів.

Сучасний етап розвитку нашої країни характеризується активізацією процесу визнання офіційної ролі громадянського суспільства у становленні та розвитку різних моделей соціальної демократії. Зокрема уряди багатьох країн Європейського Союзу прийняли ряд документів, в яких наголошується на необхідності подальшої інституціоналізації взаємовідносин між “державним сектором” та “третім сектором”, оскільки подібна співпраця є вигідною для обох сторін. З одного боку, вона сприяє активнішому залученню громадян до системи публічної політики та управління (передусім на місцевому та регіональному рівні), з іншого – спонукає державу розробляти нові механізми взаємодії з інститутами громадянського суспільства, які частково звільняють державу від надання окремих послуг населенню [12, с.23].

Саме в контексті зазначеного набуває зростаючої важливості реальний доступ громадян до правової інформації, як гарантії реалізації ними своїх конституційних прав. І це цілком зрозуміло, оскільки без належного володіння та застосування правової інформації громадянами в принципі неможливі вирішення актуальних завдань як особистого, так і державного значення. Це – взаємопов’язані речі.

Зазначимо, що правовою основою регулювання питання доступу громадян до правової інформації та її використання в особистих та публічних інтересах є низка міжнародних актів та актів, прийнятих на національному рівні, які наводилися вище, а також такі, як: Закони України “Про інформацію”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про соціальний діалог в Україні”, Постанова КМУ “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”, Указ Президента України “Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації”. Крім того, можна згадати також Європейську соціальну хартію тощо.

Завдяки згаданим документам і актам, а також дієвим засобам доступу до них, громадяни України мають можливість отримати належну правову інформацію з метою свого перебування як в правовому полі своєї держави, так і в правовому полі інших держав та світу. Крім того, згадане є ефективним механізмом реалізації демократичних засад управління членами громадянського суспільства державними справами. Зазначене здійснюється через взаємодію громадянського суспільства з органами публічної влади у наступних формах:

– участі в нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю в розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів. Громадське обговорення проектів нормативно-правових актів є обов’язковим етапом нормотворчого проекту в системі органів виконавчої влади. Саме вільний доступ громадян до зазначеного процесу та проведення з ними консультацій є показником залучення громадян до участі в управлінні державними справами, а також механізмом забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності органів публічної влади.

Консультації сприяють налагодженню системного діалогу між суб'єктами публічної влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття рішень із важливих питань з урахуванням думки громадськості, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Вони проводяться з питань суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення;

– участь у правозастосовній діяльності органів публічної влади, яка забезпечується шляхом передачі повноважень органів публічної влади (делеговані повноваження) інститутам громадянського суспільства; здійснення громадянського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності; подання експертних пропозицій; створення спільних із органами публічної влади консультативних, дорадчих та експертних органів, рад, комісій тощо.

Однак, незважаючи на зазначене нормативно-правове забезпечення державної політики сприяння доступу громадян до правової інформації, розвитку громадянського суспільства в Україні, говорити про належний доступ громадян до зазначеної інформації ще зарано, скільки є суттєві розбіжності між формальною інституціоналізацією та реальними можливостями контролювати і впливати на процес вироблення й прийняття політичних та соціальних рішень, визначати складові соціальної політики, виступати реальною сферою ведення діалогу між суб'єктами згаданих відносин.

Так, незначною є доля заходів консультацій із громадськістю за безпосередньої участі представників громадянського суспільства, в порівнянні з опосередкованими (електронними) формами взаємодії. Незначним є механізм громадських слухань, загальних зборів за участі жителів територіальної громади за місцем проживання тощо, що свідчить про недієвість існуючих норм, зв'язків і механізмів розвитку громадянського суспільства та його взаємодії з державою [13, с. 51] тощо.

Зазначеним “хворіють” насамперед центральні органи виконавчої влади держави. Для прикладу можна навести Кабінет Міністрів України загалом та Міністерство соціальної політики України зокрема, неправові дії яких в значній мірі погіршили соціальне забезпечення військовослужбовців-пенсіонерів, по-новому розкрутили “маховик” диспропорції у пенсійному забезпеченні, чим викликали соціальну напругу у ветеранському середовищі.

Так Міністерством безпосередньо, без консультацій з ветеранськими організаціями чи їх залучення до напрацювання Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” [14], даний законопроект був поданий на затвердження Уряду. Потім “тишком” він був внесений до Верховної Ради України, і через Комітет з питань ветеранів (на засідання якого не було запрошено представників ветеранських організацій), головою якого тоді була нинішня “захисниця” прав громадян, Уповноважена ВРУ з прав людини Денісова Л.Л., був внесений до ВР України і прийнятий 6 грудня 2016 року як закон. Його “особливістю” є те, що була прийнята нова редакція частини четвертої статті 63 Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” (ст. 63 Перерахунок раніше призначених пенсій), що надавало повноваження Уряду в “ручному” режимі здійснювати перерахунок раніше призначених пенсій. Зазначене в значній мірі погіршувало пенсійне забезпечення військових пенсіонерів, а також мало наслідки запровадження дискримінаційних норм у пенсійному забезпеченні військових пенсіонерів, звільнених з військової служби у різні роки, через прийняття Урядом неправових підзаконних актів. Незважаючи на позитивні судові рішення судів для ветеранів щодо незаконності таких дій Уряду і Міністерства, зазначені органи державної влади проігнорували їх виконання.

Необхідно зазначити, що такі дії органів виконавчої влади України йдуть в розріз із взятими на себе Україною зобов'язаннями щодо виконання відповідних міжнародних актів у сфері участі громадськості в державному управлінні, як то:

– Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української СРС № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року);

– Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини, ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року);

– Конвенція про доступ до правосуддя з питань, що стосується довкілля (ратифіковано Україною 6 липня 1999 р.);

– Рекомендації CM/REC(2007)14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі від 10 жовтня 2007 р. тощо.

Ратифікація та виконання Україною міжнародних договорів свідчить про її бажання розвивати демократію з забезпеченням міжнародно-правових стандартів у питаннях участі громадськості в управлінні державними справами. У сфері державної виконавчої влади можна виділити наступні акти, якими регулюється питання участі громадськості в управлінні державними справами:

– Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [15];

– Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики [16];

– Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України [17].

Загалом, аналіз законодавства України Конституції дозволяє зробити висновок, що громадянам України надані достатньо широкі права та можливості брати участь у різних формах у процесі прийняття рішень державними органами України. Тому, можна зробити висновок, що недотримання органами державної виконавчої влади положень зазначених документів є відповідним відступом від демократичних принципів, завуальованим способом ігнорування прав і інтересів громадян. Це підтверджується і подальшими діями міністра Рєви А.О. щодо спроби напрацювати законопроект про пенсійне забезпечення військовослужбовців вузьким колом співробітників міністерства, під надуманим приводом його покращення. Це при тому, що ветеранська спільнота неодноразово вказувала на те, що чинний пенсійний Закон задовольняє пенсіонерів, залишається лише Уряду його чітко виконувати.

Це лише один наведений приклад з великої кількості подібних фактів негативної діяльності органів виконавчої влади, включаючи і органи місцевого самоврядування, в частині відсторонення громадськості від участі в управлінні державними справами. Тому можна констатувати, що зазначене є одною із причин, що Україна є найбіднішою в Європі країною за часткою ВВП на душу населення [18], а також наявність високого рівня корупції в органах державної влади, що призводить до низького рівня дієвої участі членів громадянського суспільства в управлінні державними справами. Так, в 2018 році Україна мала 32 бали та 120 місце серед 180 країн. З-поміж своїх сусідів Україна змогла обійти лише Російську Федерацію (28 балів, 138 місце). Натомість решта сусідів мають наступні оцінки: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 47, Угорщина – 46, Білорусь – 44, Молдова – 33 бали [19]. Такий стан справ у цій сфері склався внаслідок ігнорування владою більшості рекомендацій Transparency International Україна на 2018 рік. І одним із питань, до яких не дослухалась влада – це підвищення ролі громадськості в управлінні державними справами.

Висновки.

В Україні державною владою проведена значна робота щодо створення умов для отримання громадянами правової інформації, що в умовах демократизації суспільного життя та здійснюваних в Україні реформ, має сприяти громадянам реалізації їхніх прав та інтересів, а також активізації залучення громадян до управління державними справами. Однак, формалізація засад для зазначеного і практична їх реалізація – різняться за рівнем оптимальності. На відміну від регулювання правових засад, рівень практичної реалізації права на отримання правової інформації значно відстає від рівня правового забезпечення. Зазначене пояснюється банальним невиконанням регулюючих правових норм органами державної влади, як парламентом, так і, насамперед, органами виконавчої влади. Тому взаємовигідне партнерство між державою та інститутами громадянського суспільства можливе лише за умов паритетного діалогу, оптимізації функціональної дієздатності громадянського суспільства ефективно взаємодіяти з державою, що має бути забезпечене відповідними нормотворчими і контролюючими ініціативами та реальним правом моніторингу діяльності владних інституцій, розумінням публічною владою незворотності даного процесу, а також посилення політичної відповідальності представників політичних сил за результати своєї діяльності в органах публічної влади.

Використана література

1. Загальна декларація прав людини: Конвенція ООН від 10. Грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 26.06.2019).
2. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. Дата оновлення: 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 26.06.2019).
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.97 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.
4. Про доступ до офіційних документів (офіційний переклад): Конвенція Ради Європи від 18 червня 2009 р. URL: <https://cedem.org.ua/library/konventsiya-rady-yevropy-pro-dostup-do-ofitsijnyh-dokumentiv-ofitsijnyj-pereklad> (дата звернення: 28.06.2019).
5. Про видання збірників актів законодавства України: Указ Президента України від 22.01.96 р. № 73/96. *Урядовий кур'єр*. 1996. 25 січ.
6. Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені "Офіційний вісник України": Указ Президента України від 13.12.96 р. № 1207/96. *Урядовий кур'єр*. 1996. 19 груд.
7. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 р. № 503/97. *Офіційний вісник України*. 1997. № 24. С. 11.
8. Питання оновлення збірників актів законодавства України: Указ Президента України від 27.06.96 р. № 472/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472/96> (дата звернення: 26.07.2019).
9. Про Єдиний державний реєстр нормативних актів: Указ Президента України від 27.06.96 р. № 468/96. *Урядовий кур'єр*. 1996. 04 липн.
10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.11 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст.314.
11. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. URL: <http://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/RnaAbout?OpenDocument> (дата звернення: 29.07.2019).
12. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розробка / С.О. Телешун та ін. Київ: НАДУ, 2013. 44 с.

13. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / Яблонський В.М. та ін.; за заг. ред. О.А. Корнієвського. Київ: НІСД, 2015. 56 с.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.16 р. № 1774-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 2. Ст. 25.

15. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.08 р. № 976. *Урядовий кур'єр*. 2008. 14 лист. (№ 214).

16. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.10 р. № 996. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. С. 36.

17. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.07 р. № 950. *Урядовий кур'єр*. 2007. 03 серп. (№ 138).

18. Україна – найбідніша країна Європи : чому, як, коли зміни... URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2557789-ukraina-najbidnisa-kraina-evropi-comu-ak-koli-zmini.html> (дата звернення: 07.08.2019).

19. Індекс сприйняття корупції – 2018. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018> (дата звернення: 07.08.2019).

~~~~~ * * * ~~~~~